

subsistència, sinó que també ho és perquè a partir d'ella els aborígens construeixen la identitat, les relacions socials i l'espiritualitat.

La contribució final, «Women and human rights in Post-communist countries: the situation in the Czech Republic», corre a càrrec de la txeca Jirina Siklova (Charles University, República Txeca), qui ens apropa, en primer lloc, a la construcció que va caracteritzar la conceptualització dels drets humans i els drets de les dones als Estats socialistes de l'Europa de l'Est i, en segon lloc, a les connotacions actuals d'aquests dos termes a la República Txeca. La manipulació i apropiació que els règims socialistes van fer del terme dels drets humans definint-los com a drets col·lectius necessaris per la «construcció del socialisme» (obviant, d'aquesta manera, el sentit individual del terme) i el fet de considerar la lluita per l'emancipació de les dones una demanda burgesa va suposar, segons l'autora, la manca de debat social sobre el tema, i això va fer més difícil per a les dones actuals posicionar-se pels seus drets.

Enllaçant amb la presentació inicial de la publicació i després d'haver-nos aproximat al contingut general del llibre, només ens resta insistir en l'extraordinà-

ria i ambiciosa tasca d'edició realitzada per la geògrafa Tovi Fenster. La dificultat que representa haver d'agrupar en un mateix llibre recerques portades a terme per investigadores socials amb bagatges tan diferents i sobre contextos geogràfics tan diversos, queda superada gràcies a l'homogeneïtzació temàtica i d'interessos que aconsegueix l'editora en la introducció i en les conclusions del llibre. No hi manquen tampoc elogis per a les autores a l'hora d'aconseguir escriure textos accessibles i de lectura recomanada, tant per als nois i noies estudiants de llicenciatura —per les molt bones contextualitzacions que s'hi fan sobre els països i els temes debatuts— com pels estudiants de postgrau —per les aproximacions teòriques i metodològiques, i per l'acurada bibliografia donada.

Bibliografia citada

- MOSER, C.O.N. (ed.) (1993). *Gender, Planning and Development: Theory, Practice and Training*. Londres i Nova York: Routledge.
 YOUNG, K. (1993). *Planning, Development with Women*. Londres: Macmillan.

Anna Ortiz Guitart

Universitat Autònoma de Barcelona
 Departament de Geografia

POTTER, Robert B.; BINNS, Tony; ELLIOTT, Jennifer A.; SMITH, David.
Geographies of development.
 Londres: Longman, 1999, 312 p.

Globalització, postmodernitat, drets humans, necessitats bàsiques, desenvolupament sostenible, degradació ambiental, *empowerment*, gènere... En els darrers anys aquests conceptes i temàtiques s'han anat introduint d'una manera accelerada dins la literatura de les ciències socials i han centrat l'atenció de nombroses recerques dins la geografia humana i regional. La diversitat del món que ens envolta,

amb les seves desigualtats i injustícies, la complexitat de les relacions entre els països desenvolupats i subdesenvolupats, i la voluntat d'entendre millor el món en què vivim són algunes de les raons que poden explicar la proliferació d'aquests estudis en geografia.

Geographies of development, escrit pels geògrafs britànics Robert Potter, Tony Binns, Jennifer Elliott i David Smith, ens

aproxima, d'una manera clara i directa, però també crítica, a tots aquells temes i enfocaments necessaris per iniciar estudis sobre desenvolupament i geografia. Els objectius dels autors són, per una banda, enfocar el tema del desenvolupament des d'una visió alternativa i, per una altra, plantejar un llibre de text que pugui ser útil tant per als estudiants que s'introdueixen per primera vegada al tema com pels professors que imparteixen l'assignatura. Tots dos objectius s'aconsegueixen perfectament gràcies a l'ampli i profund coneixement teòric sobre el tema —cal remarcar les sis-cents vuitanta-vuit referències bibliogràfiques que s'hi inclouen—, les seves estades sobre el terreny en diversos països d'Àfrica, Amèrica Llatina i Àsia i la llarga experiència docent dels quatre geògrafs en diferents universitats del Regne Unit. El component didàctic del llibre queda clarament visualitzat per la quantitat de mapes, taules, gràfics, diagrames i fotografies que reforcen el text escrit, així com pels nombrosos exemples concrets i casos d'estudi que aprofundeixen els diversos temes tractats al llibre.

El llibre està dividit en tres parts. A la primera s'emmarquen les diferents teories del desenvolupament, a la segona s'estudien els actors i les parts implicades en els processos de desenvolupament i a la tercera es defineixen els diferents espais on tenen lloc aquestes estratègies.

La primera part del llibre, «Theories of development», comprèn quatre capítols. El primer, «Defining development», proporciona una informació molt detallada i acurada sobre les idees, els conceptes i les ideologies que envolten els treballs relacionats amb el desenvolupament. El capítol comença amb una revisió històrica sobre l'origen del concepte, repassa els diferents termes utilitzats per definir els contrastos espacials que es donen al món (Centre-Periferia, Nord-Sud, països desenvolupats-països subdesenvolupats), i mostra els diferents models

de desenvolupament donats al llarg dels anys. Es fa, també, un interessant seguiment sobre les diferents etapes ideològiques per les quals han passat les estratègies del desenvolupament: des de les visions simplistes dels anys cinquanta, que consideraven el desenvolupament com a sinònim de creixement econòmic, passant per òptiques més crítiques dels anys seixanta, setanta i vuitanta, fins arribar al discurs postmodernista dels «antidesenvolupamentistes» dels noranta. Segons els autors, les influències d'aquests darrers en el desenvolupament —lluny de les grans teories universalistes i de visions paternalistes—, han estat fonamentals, tant per cridar l'atenció sobre la importància del lloc concret com per fomentar la presència dels moviments i de les comunitats de base en la presa de decisions referents al desenvolupament.

El capítol segon, «Understanding colonialism», defineix, en primer lloc, els termes *imperialisme* —com l'últim esglaó en l'evolució del capitalisme i les relacions entre les metròpolis i els països subdesenvolupats—; i *colonialisme* —com un procés polític que mostra una visió espacial de la globalització del capitalisme—. Continua amb un detallat seguiment de les fases del colonialisme en les diferents zones del món on s'ha desenvolupat: el *colonialisme mercantil* iniciat a finals del segle xv amb la conquesta d'Amèrica Llatina i estès espacialment, en segles posteriors, a Àfrica, Àsia, Nord-amèrica i el Carib, caracteritzat pels intercanvis comercials i la poca presència física d'europereus; el *colonialisme industrial*, on s'accentua aquesta presència i s'adquireixen terres per organitzar els propis mecanismes de producció, i el *colonialisme tardà*, amb una forta influència política i cultural de les metròpolis. Finalment, el capítol analitza fenòmens postcolonials tan interessants com la nova divisió internacional del treball i el nou ordre econòmic internacional.

Al capítol tercer, «Strategies of development», es fa una introducció dels prin-

cipals enfocaments teòrics del desenvolupament que s'han anat succeint a partir dels diferents paradigmes existents. Els autors engloben en quatre grups les diferents visions i ideologies que expliquen la diversitat de perspectives que han donat suport a l'actuació dels diferents actors del desenvolupament. En primer lloc, ens trobem amb l'enfocament clàssic i tradicional representat per la teoria de la modernització dels anys cinquanta i seixanta, centrat en la idea del desenvolupament com un procés temporal i espacial d'imitació del model d'industrialització occidental. En segon lloc, a finals dels seixanta i setanta, apareix l'enfocament històric i empíric que dona lloc a una àmplia varietat de models de desenvolupament basats en l'observació real del món al llarg del temps. En tercer lloc, i com a crítica a la teoria de la modernització i des d'enfocaments radicals, neix la teoria de la dependència, on, des d'una perspectiva holística, es descriuen les relacions de dependència entre països a partir de l'establiment del capitalisme com a sistema econòmic mundial dominant. Finalment, amb l'arribada d'enfocaments alternatius i postmodernistes, s'emfatitzen les polítiques *bottom-up* pel desenvolupament, així com la necessitat de reconèixer la diversitat de propostes vingudes de les diferents «veus» i cultures del Sud.

Un dels capítols més interessants del llibre, per les reflexions que s'hi fan i les idees que s'hi debaten, és el capítol quart «Globalisation and development». En els darrers anys el terme *globalització* ha anat adquirint protagonisme, tant en les converses de carrer i en els mitjans de comunicació com en els estudis realitzats en cercles acadèmics i intel·lectuals. Els autors, lluny de visions simplistes que consideren la globalització com una homogeneïtzació del món en què vivim, demostren com els processos de canvi global tendeixen a diversificar i incrementar les diferències existents entre les regions

i els llocs concrets. Perquè, com molt bé s'expressa Amin Maalouf en la mateixa línia dels autors, «l'època actual es troba sota el doble signe de l'harmonització i de la dissonància. Mai els éssers humans havien tingut tantes coses en comú, tants coneixements i tantes referències comunes, ni compartit tantes imatges, tantes paraules, tants instruments, però això els empeny a tots a afirmar encara més la seva diferència» (Maalouf, 1999: 123). Així, doncs, amb la globalització, aspectes com el consum, els hàbits, el turisme, els mitjans de comunicació han ajudat a conèixer més l'«Altre» —d'una manera recíproca entre totes les cultures— (globalització convergent); mentre que, alhora, fruit d'aquest mateix fenomen, han quedat marginats llocs i regions del món que resten fora de les xarxes de producció i de decisió econòmiques (globalització divergent). Per exemple, la dispersió de les indústries manufactureres localitzades en regions de baixos costos laborals i l'increment d'inversions i control en el sistema econòmic mundial en mans de companyies transnacionals i multinacionals fan que un nombre limitat de països i poques metròpolis participin en el marc econòmic d'aquest canvi global.

La segona part de llibre, «Development in practice: components of development», dirigeix la seva mirada cap a cadascun dels protagonistes que, d'una manera o una altra, participen i tenen a veure amb els complexos processos del desenvolupament: les persones, les comunitats, els recursos, el medi ambient i les institucions. El capítol cinquè, «People in the development process», estudia el que és, i hauria de ser, l'element central i integrador de totes les estratègies de desenvolupament: els éssers humans. Les polítiques de desenvolupament haurien de prioritzar la millora de la qualitat de vida de les persones (reduint la pobresa, l'atur i les desigualtats socials) i no només, com tantes altres vegades, tenir com a principal objectiu la maximització dels rendiments econòmics.

Segons els autors, un altre problema que acompanya la implementació de les polítiques de desenvolupament institucionals és la visió homògena i passiva que es té de les persones i les comunitats a les quals van dirigides, en comptes de considerar-les com el que realment són: entitats diverses i dinàmiques amb opinió pròpia i capacitat per decidir el seu futur. Aquestes reflexions i d'altres són expressades al llarg del capítol a partir de l'estudi de temes com la distribució, l'estructura i les dinàmiques de la població mundial, així com els factors que defineixen la qualitat de vida de les persones (educació, salut, habitatge i drets humans).

Estretament lligat al tema anterior, s'arriba al capítol sisè, «Resources and the environment», on es discuteixen els possibles models i processos de desenvolupament necessaris per reduir la pobresa i alleugerir la degradació ambiental (desforestació, contaminació, desertificació, erosió del sòl...) que pateixen molts països del Tercer Món. Avui en dia no hi ha cap dubte entre els estudiosos del tema que el desenvolupament de les societats i, amb ella el de totes les formes d'activitat econòmica (agricultura, indústria...) depenen dels recursos físics del planeta (matèries primeres i energia) i que el desenvolupament sostenible —paradigma de la teoria del desenvolupament dels anys noranta—, ofereix la millor forma per aconseguir-lo. Malgrat l'evident complexitat de factors que poden explicar la relació entre el medi ambient i el desenvolupament, és possible identificar mancances en els recursos (manca d'aigua, recursos energètics o recursos minerals) que són comunes en algunes societats del Tercer Món.

El capítol setè, «Institutions, communities and development», ens apropa al coneixement de l'important paper que tenen en el desenvolupament els diferents agents, cossos i organitzacions (institucions internacionals i estatals, sindicats, les ONG i les comunitats de base) encarregades, en major o menor mesura, de

decidir les estratègies i els tipus d'intervencions de desenvolupament a les societats del Tercer Món. En primer lloc, es fa una detallada anàlisi sobre l'origen, les funcions i el paper que tenen les institucions internacionals (Nacions Unides, Banc Mundial, Fons Monetari Internacional i Organització Mundial del Comerç) en el món del desenvolupament. Afortunadament, els autors no es limiten a descriure el paper d'aquests agents en el desenvolupament, sinó que a més fan una valoració crítica de les seves actuacions. Així, per exemple, en el cas de les Nacions Unides critiquen la falta de coherència en alguns projectes de cooperació, la duplicitat de les seves funcions a causa de les nombroses comissions i agències internes, i l'excessiva burocràcia de la seva administració. Mentre que, en el cas de l'FMI, les crítiques van enfocades a la duresa de les imposicions dels programes d'ajustament estructural als països deutors i als nefastos resultats que provoquen aquests. Finalment, es revisa el paper dels Estats, les comunitats de base i les ONG tot reconeixent en aquestes darreres l'importantíssim i insubstituïble paper que tenen en el desenvolupament per ser entitats promotores d'estratègies democràtiques, eficients i sostenibles.

Tal com diuen els autors en la tercera part del llibre, «Spaces of development: places and development», els estudis seriosos sobre geografies del desenvolupament han de considerar les relacions existents entre els éssers humans, el medi ambient i els llocs en diferents espais geogràfics i en diverses escales (des de l'escala individual, domèstica, comunitària, regional, nacional, internacional, fins a la global). En aquesta darrera part es defineix, doncs, el desenvolupament en relació amb les persones i els llocs concrets on viuen. Al capítol vuitè, «Movements and flows», s'analiza la diversitat i la complexitat dels moviments de població, capital i innovacions entre Nord i Sud, així com la situació dels transports i les comunicacions al

Tercer Món. Pel que fa als moviments de població, els autors en distingeixen quatre tipus: migracions temporals, migracions del camp a la ciutat per raons econòmiques a la recerca de millors oportunitats laborals, turisme internacional en països en vies de desenvolupament i migracions forçades. Malgrat la cada vegada més gran interdependència del món expressada en els fluxos de població, finances i productes, no deixa de donar-se, però, un món cada vegada més desigual representat pel comerç mundial (dominat per les grans companyies multinacionals), la dependència de l'ajuda i l'assistència externa, així com la crisi del deute extern.

El capítol nou, «Urban spaces», ens apropa, a través de nombrosos exemples i casos d'estudi, a les característiques, causes i conseqüències de l'imparable i cada vegada més ràpid procés d'urbanització en les societats contemporànies del Tercer Món. La pobresa i l'atur de les zones rurals, per una banda, i les millores mèdiques (disminució de la mortalitat i fecunditat alta), per l'altra, són algunes de les causes que expliquen l'augment de la població urbana en aquests països; causes molt diferents de les que van acompanyar, al segle XIX, els processos d'urbanització de les principals ciutats occidentals (procés d'industrialització i transició demogràfica). Un altre punt que cal destacar en els processos d'urbanització dels països del Tercer Món és la concentració de la població urbana en les capitals. Segons els autors, la primacia d'aquestes ciutats fa visible, encara més, l'existència de desigualtats regionals i la polarització espacial del desenvolupament. Amb aquesta mateixa perspectiva, les zones urbanes del Tercer Món explicarien, també, el procés global de divergència (localitats espacials on es concentra la producció, el capital i la presa de decisions) i convergència (centres de difusió de normes globals i models de consum).

Segons els autors, malgrat la quantitat de literatura dels darrers quinze anys

dedicada a promoure la planificació *bottom-up* i la importància dels enfocaments dels moviments socials de base, el Banc Mundial i el Programa de Desenvolupament de les Nacions Unides, influenciats pels èxits dels nous països asiàtics industrialitzats, tornen a centrar el seu discurs en la importància del creixement urbà i les grans ciutats com a factors clau per al desenvolupament i el canvi. Com es pot veure, doncs, els espais rurals, tema central del darrer capítol, han estat sovint marginats de les polítiques de desenvolupament, quan en realitat són espais que mereixen una especial atenció, no només perquè proveeixen d'alimentació les poblacions urbanes i rurals o perquè asseguren la biodiversitat, sinó perquè de la seva conservació depèn el desenvolupament de la identitat personal i social de moltes comunitats del Tercer Món. A més, en aquest capítol es toquen temes tan interessants com les diferents estructures agràries o models de tinença de la terra existents a l'Amèrica Llatina, Àfrica i Àsia; els principals sistemes de producció rurals (agricultura, pastoratge, pesca i activitats forestals), i les diferents estratègies per promoure el desenvolupament rural, com ara les reformes agràries, la revolució verda, la irrigació o altres activitats rurals no agrícoles com l'artesania.

Per finalitzar, i després d'haver fet un breu repàs als principals temes d'estudi, només ens cal insistir en l'extraordinària font d'informació i coneixement que aporta aquest llibre, assenyat i lúcid, sobre les geografies del desenvolupament. Un llibre que transmet inquietuds però també esperances per a un món més just.

Bibliografia citada

MAALOUF, Amin (1999) *Les identitats que maten*, Barcelona: La Campana, 214 p.

Anna Ortiz Guitart
Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia